

Dunja Dobaja*

Zavodi za vzgojo senzorno oviranih otrok in njihovo izobrazbo v Sloveniji in na Hrvaškem v obdobju med obema vojnama – povezave s tujino in predstavitev širši javnosti**

IZVLEČEK

Zavodi za vzgojo senzorno oviranih otrok in njihovo izobrazbo v jugoslovanski državi v obdobju med obema vojnama so dajali velik poudarek rednemu strokovnemu izobraževanju in izpopolnjevanju učiteljskega kadra. Učitelji so svoje znanje nadgrajevali z branjem tuje strokovne literature in obiski podobnih zavodov v tujini. Stiki s tujino so potekali tudi v obliki obiskov tujih strokovnjakov. Prispevek omenjeno predstavi na primeru zavodov v Ljubljani in Zagrebu. V prizadevanjih za odpravljanje predsodkov v družbi in integracijo senzorno oviranih otrok v družbo so omenjeni zavodi usmerili svojo dejavnost tudi v predstavitev svojega dela širši javnosti.

Ključne besede: gluhi, slepi, otroci, Ljubljana, Zagreb, integracija

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, dunja.dobaja@inz.si; ORCID: 0000-0001-8501-8573

** Članek je nastal v okviru projekta J6-50189 Sistemi skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

ABSTRACT

EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR SENSORY-IMPAIRED CHILDREN IN SLOVENIA AND CROATIA DURING THE INTERWAR PERIOD – CONNECTIONS WITH FOREIGN COUNTRIES AND THEIR PRESENTATION TO THE GENERAL PUBLIC

During the interwar period, the educational institutions for children with sensory impairment in the Yugoslav state placed significant emphasis on the regular professional education and training of the teaching staff. Teachers broadened their knowledge by reading foreign expert literature and visiting similar institutions abroad. Contacts with foreign countries also included visits by foreign experts. The contribution presents these activities using the example of the institutions in Ljubljana and Zagreb. In their efforts to eliminate societal prejudices and integrate children with sensory impairments into society, these institutions also focused on presenting their work to the general public.

Keywords: the deaf, the blind, children, Ljubljana, Zagreb, integration

Uvod

Prispevek se na podlagi arhivskih virov in literature osredotoča na prikaz stikov zavodov za senzorno ovirane otroke v Ljubljani in Zagrebu s tujimi zavodi in strokovnjaki ter na predstavitev dela zavodov javnosti v kontekstu odpravljanja predsodkov in integracije v družbo. V uvodnem delu želim poudariti, da fond zavoda za izobraževanje slepih otrok v Državnem arhivu Zagreb (DAZG) ne hrani zapisnikov učiteljskih konferenc, ki so pomemben vir za raziskovanje sistema skrbi za slepe otroke in njihovo izobraževanje, torej tudi teme pričujočega prispevka, o čemer priča izkušnja iz Arhiva Republike Slovenije (ARS) v zvezi s fondom Zavoda za slepo in slabovidno mladino. Iz arhivskega gradiva omenjenega zagrebškega zavoda je sicer razvidno, da je ministrstvo za šolstvo oktobra 1934 zahtevalo, da vodstva šol za otroke s posebnimi potrebami pošiljajo ministrstvu prepise sej učiteljskih konferenc,¹ kar sicer potrjuje obstoj konferenčnih zapisnikov, ki pa, po informacijah iz DAZG, niso ohranjeni. Glede na ohranjenost fonda ljubljanske Gluhonemnice v ARS v kvantitativnem in kvalitativnem smislu me je negativno presenetilo dejstvo, da je arhiv zagrebškega zavoda za gluhe otroke slabo ohranjen in ni vir informacij za temo prispevka. O dejavnosti omenjenega zavoda v povezavi z obravnavano temo izvemo posredno iz drugih virov, a tudi to v manjšem obsegu. Sistem skrbi za gluhe otroke in njihovo izobraževanje v Sloveniji v obdobju med obema vojnama je moje primarno raziskovalno področje, zato mu v prispevku namenjam večji poudarek.

1 HR-DAZG-959, t. e. 16, Zavodi za vaspitanje djece, 16. 3. 1935.

S sprejetjem Zakona o narodnih šolah² 5. decembra 1929 je bilo v jugoslovanski državi šolstvo na novo pravno urejeno. Zakon je med ljudske šole prišteval tudi šole za otroke s posebnimi potrebami. Določal je, da te ustanove obiskujejo vsi tisti otroci, ki niso bili sposobni slediti pouku v ljudskih šolah, med otroke s posebnimi potrebami pa je prišteval gluhe, slepe, telesno ovirane otroke in otroke s težavami v duševnem zdravju.³ Prav tako je določal, da se šole za otroke s posebnimi potrebami vzdržujejo iz državnih, banovinskih ali skupnih stroškov. Program in način poučevanja v šolah je predpisal minister za prosveto s posebnim pravilnikom. Takšne šole so bile urejene internatsko. Ministrstvo za prosveto je pooblastilo svetnika omenjenega ministrstva in vodjo oddelka za otroke s posebnimi potrebami Antona Skalo, da organizira šolstvo za te otroke po vsej državi. Njegova naloga je bila sestaviti pravilnike in učne načrte za šole za otroke s posebnimi potrebami ter jih prilagoditi novim razmeram. Dolgoletni ravnatelj ljubljanske Gluhonemnice⁴ Franc Grm (1907–1939) in učiteljski zbor sta bila vira informacij in pomoči pri organiziranju šol za otroke s posebnimi potrebami.⁵

V okviru ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje je bil konec avgusta 1929 ustanovljen poseben oddelek, ki je obravnaval vsa vprašanja v zvezi s skrbjo za otroke s posebnimi potrebami. Vodenje oddelka je prevzel inšpektor ministrstva Veljko Ramadanović, sedež oddelka pa je bil v Domu slepih Kralja Aleksandra prvega v Zemunu.⁶

Internatsko urejene šole za senzorno ovirane otroke so bile v obdobju med obema vojnama v Ljubljani, Zagrebu. Zemunu in Jagodini. Najstarejša izmed omenjenih šol je bila šola za gluhe v Zagrebu. Leta 1891 je bil namreč ustanovljen *Zemaljski zavod za odgoj gluhonijeme djece* v Zagrebu.⁷ V letu 1895 je pričel delovati novooblikovani *Zavod za odgoj slijepe djece*, ki je bil prva specialna ustanova te vrste v državi.⁸ Oba zavoda je ustanovila Deželna vlada v Zagrebu, natančneje oddelek za bogočastje in izobraževanje.⁹

Odprtje Gluhonemnice v Ljubljani je bilo 28. oktobra 1900.¹⁰ Uradno se je imenovala Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme. Sprva je bila zasebni zavod za vzgojo in izobraževanje gluhih otrok, leta 1905 pa je postala državni zavod. Pouk je potekal v slovenščini. Namen zavoda je bil gluhe otroke naučiti glasovnega govora in jim s tem omogočiti integracijo v družbo.¹¹ Poleg govora je bilo pomembno sredstvo integracije

2 »Zakon o narodnih šolah.« *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 28. 1. 1930, št. 25.

3 Ibidem.

4 Uporabljam jezik vira, saj je bila ljubljanska šola za gluhe več generacij poznana potem neuradnim imenom, tako v sami šoli kot izven nje (op. av.).

5 Dunja Dobaja, *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024), 26.

6 HR-DAZG-959, t. e. 11, Prepis, 27. 8. 1929.

7 Zvonko Juras, »Prilog povijesti školstva i surdo pedagogije u Hrvatskoj (1836–1918). Odgoj i obrazovanje gluhonijeme djece u Hrvatskoj,« *Defektologija* 15, št. 2 (1979): 199, pridobljeno 3. 1. 2025, <https://hrcak.srce.hr/107997>.

8 Franjo Tonković, »Pregled povijesti obučavanja slijepih u Hrvatskoj,« v: Redakcioni odbor, ur., *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952* (Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952), 31.

9 Juras, »Prilog povijesti,« 199. Tonković, »Pregled povijesti,« 31.

10 Dobaja, *Gluhi in svet*, 12.

11 Ibid.

izučitev obrti, ki je gluhim omogočila samostojnost tudi v materialnem smislu. Gojenci so se med šolanjem izučili pletarstva, rezljanja, mizarstva in strugarstva,¹² gojenke pa so si pridobile spretnosti v gospodinjstvu in ročnem delu, denimo šivanju, pletenju, klekljanju in tkanju platna.¹³

Priprava na samostojno življenje je bila tudi glavna naloga zagrebškega zavoda za gluhe otroke. V okviru zavoda je začela s šolskim letom 1911/12 delovati vajeniška šola,¹⁴ ki je gojence izučila različnih obrti in jim omogočila integracijo v družbo.

Zavod za slepe otroke je bil v Ljubljani ustanovljen šele po koncu prve svetovne vojne. Leta 1922 je poslopje Zavoda za slepe v Ljubljani kupilo ministrstvo za narodno zdravje in v njem uredilo bolnišnico za ženske bolezni. Zavod je bil preseljen v Kočevje,¹⁵ torej daleč od centra, kar je mogoče razumeti v kontekstu prostorske segregacije oviranih otrok na periferijo. Teženj po prostorski segregaciji je bila deležna tudi šola za gluhe otroke, saj si je splošna bolnišnica prizadevala razširiti svoje prostore na bližnjo šolo, kar se v obdobju med obema vojnama sicer ni zgodilo, verjetno zaradi začetka druge svetovne vojne, se je pa realiziralo po vojni.¹⁶ Predlogi za umik gluhih, slepih otrok in vedenjsko problematičnih dečkov kot »motečih« daleč stran od oči javnosti so bili prisotni tudi na ravni banovine, takšne so bile težnje posameznih banških svetnikov. Svoje predloge so upravičevali z varčevanjem pri vzdrževanju upravnega aparata.¹⁷ Zagrebški zavod za slepe otroke je bil prav tako podvržen prostorski segregaciji, saj je bil leta 1920 preseljen v Popovačo v Moslavini, kjer je ostal do leta 1928.¹⁸ Konkretni razlogi za preselitev iz vira niso razvidni,¹⁹ vendar pa to tudi ni tema prispevka. Odmik zavoda na periferijo je pomenil njegovo stagnacijo v izobraževalnem in vzgojnem smislu. V zavodu je delovala samo osnovna šola, nadaljevalna obrtna šola je bila ukinjena, primanjkovalo je učiteljskega kadra.²⁰

Prostorsko segregacijo v obdobju med obema vojnama lahko razumemo v kontekstu prevladujočega medikaliziranega odnosa do oseb s posebnimi potrebami. Okolje je bilo do teh oseb izključujoče. Vključevanje otrok s posebnimi potrebami v segregirane oblike izobraževanja z vidika sistemiziranja skrbi za otroke s posebnimi potrebami in strokovnega ukvarjanja z omenjenimi otroki je sicer pozitivno, toda prav ta vzgojno-izobraževalna segregacija je verjetno v javnosti ustvarjala mistifikacijo.

12 Jože Zakovšek, »Šolska doba gluhonemega otroka,« v: Rudolf Dostal in Drago Supančič, ur., *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940* (Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940), 54.

13 Drago Supančič, »Iz življenja naših gojencev,« v: Rudolf Dostal in Drago Supančič, ur., *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940* (Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940), 119.

14 Juras, »Prilog povijesti,« 201.

15 Mojca Šorn, »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju,« *Kronika* 57 (2009): 266.

16 Dunja Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije,« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 120.

17 Ibid.

18 Tonković, »Pregled povijesti,« 36.

19 Širše je problematika preselitve zavoda obravnavana v Vjekoslav Mršić, »Društvene, političke, gospodarstvene i kulturne prilike vremena u kojem sazrijeva ideja utemeljenja cjelovitog sustava skrbi za hendikepirane,« v: Slavica Jelić, ur., *110 godina rada zemaljskog Zavoda za gluhoonijemu djecu* (Zagreb: Centar za odgoj i obrazovanje »Slava Raškaj«, 1995), 32.

20 Tonković, »Pregled povijesti,« 36.

Če je ponovni preselitvi kočevskega zavoda za slepe otroke v Ljubljano v letu 1944 botrovala poškodba šolske stavbe zaradi vojnih dogodkov, je ponovno preselitev zavoda za slepe otroke iz Popovače v Zagreb sprožilo prizadevanje *Udruženja samostalnih i izobraženih slijepaca*.²¹ Vrnitev v Zagreb je pomenila za zavod novo obdobje, v katerem je, zlasti v obdobju ravnatelja Josipa Očka (1932–1941), dosegel največje strokovne dosežke.²²

Vsi štirje zavodi, oba ljubljanska in zagrebška zavoda za senzorno ovirane otroke, so v obravnavanem obdobju delovali v smeri nenehnega strokovnega izpopolnjevanja učiteljskega kadra, pridobivanja znanj in izkušenj iz tujine in predstavitve zavodskega dela javnosti.

Stiki s tujino

Zanimanje za razvoj sistema skrbi za senzorno ovirane otroke in njihovo izobraževanje v drugih evropskih državah je bil v jugoslovanski surdopedagoški in tiflopedagoški²³ stroki vseskozi prisoten. Strokovnjaki teh področij so pisali o razvoju te stroke v drugih evropskih državah in spodbujali strokovno učiteljstvo k branju tuje strokovne literature, obisku tujih zavodov in mednarodnih konferenc, ki so se tematsko osredotočale na sistem skrbi za otroke s posebnimi potrebami. Strokovnjak na področju izobraževanja gluhih na Hrvaškem, strokovni učitelj na *Zemaljskom zavodu za gluvonemu decu* v letih 1895–1908 ter v letih 1908–1926 ravnatelj *Zavoda za gluhonijemu djecu i mladež u Zagrebu* Josip Medved,²⁴ je v svoji strokovni monografiji zapisal: »Da nam ne bodo očitali, da letimo previsoko, se ne bomo sklicevali na Francijo, Anglijo in druge velike in stare kulturne dežele v Evropi, ker se tudi v drugih smereh z njimi ne moremo meriti; čisto dovolj bo, če se ozremo po sosednjih državah. Kaj bomo videli?«²⁵

Upoštevajoč zapisano, naj bi sosednje države vprašanje izobraževanja gluhih uredile do stopnje, ki je gluhim otrokom in mladini omogočila ne samo osnovnošolsko, ampak tudi nadaljnje izobraževanje, medtem ko naj bi jugoslovanska država na tem področju zaostajala.²⁶ Medved je kot zgled držav pri ureditvi izobraževanja gluhih otrok poudaril predvsem Češkoslovaško, Madžarsko, Avstrijo in Italijo.²⁷ Jugoslovanska država je imela za izobraževanje gluhih otrok le tri šole (Ljubljana, Zagreb, Zemun/Jagodina), kar je bilo glede na potrebe veliko premalo. Medved je navedel podatek iz uradne statistike, da je bilo v jugoslovanski državi na vsakih 10.000 prebivalcev povprečno 14–15

21 Ibid., 37.

22 Ibid.

23 Uporabljam strokovno terminologijo obdobja, ki ga obravnavam (op. av.).

24 Z. J., »Josip Medved,« v: Redakcioni odbor, ur., *Prva decenija rada Saveza gluhih Jugoslavije 1944–1954* (Beograd: Naš glas, 1954), 125.

25 Josip Medved, *Podizimo škole za gluhonijemu djecu!* (Zagreb: Društvo za pripomoč gluhonijeme djece u Zagrebu, 1926), 24.

26 Ibid.

27 Ibid.

gluhih oseb, kar naj bi jo uvrščalo v evropsko povprečje.²⁸ Izkušnje tujih zavodov za gluhe otroke naj bi bile izhodišče za razvoj takšnih zavodov v jugoslovanski državi. V prvi vrsti je Medved izpostavil izobraževanje strokovnih učiteljev. Prihodnji učitelji so se izobraževali in sprva opravljali strokovni izpit v ljubljanski Gluhonemnici. Eden od pogojev za pristop k strokovnemu izpitu je bilo tudi znanje enega svetovnega jezika, saj se je od prihodnjih strokovnih učiteljev pričakovalo branje tuje strokovne literature in pridobivanje novih znanj na ta način.²⁹ V jugoslovanski državi je bil obseg strokovne literature v hrvaškem, slovenskem in srbskem jeziku namreč še vedno omejen.

Raziskovanje sistema skrbi za gluhe otroke in njihovo izobraževanje v Sloveniji je pokazalo, da je ljubljanska Gluhonemnica, kljub prostorskim in finančnim težavam v obdobju med obema vojnama, dosegala uspehe, primerljive z drugimi evropskimi zavodi. Pogoj za uspešno skrb in izobraževanje gluhih otrok je bil strokovno usposobljen učiteljski kader, zato je bil velik poudarek namenjen rednemu strokovnemu izobraževanju in izpopolnjevanju učiteljev. Veliko vlogo pri izobrazbi učiteljstva je imel ravnatelj Franc Grm, ki je prihodnjemu učiteljstvu predaval fonetiko, specialno metodiko, logopatologijo in ortofonijo. Predavanja iz anatomije in fiziologije so učitelji pripravniki poslušali na univerzi.³⁰ Ravnatelj Grm je pošiljal strokovne učitelje na izpopolnjevanje v tujino in jih spodbujal k branju tuje strokovne literature. Tudi učiteljstvo se je zavedalo pomena stikov z drugimi podobnimi zavodi in pomembnosti kritične presoje svojega dela na podlagi nenehnega strokovnega izpopolnjevanja s pomočjo tuje strokovne literature in po možnosti z obiski tujih zavodov. Takšni obiski so bili priložnost za kritično obravnavo drugih strokovnih metod dela in razmislek, kaj je mogoče pri metodiki pouka vpeljati in izvesti v domačem zavodu. Učitelji so svoje delo izvajali z zavedanjem, da je pridobljeno znanje pomembno posredovati dalje – na primer s pisanjem strokovnih prispevkov.³¹ Obiski tujih zavodov za gluhe otroke so bili mogoči takoj po ureditvi razmer po prvi svetovni vojni. V letu 1921 sta v tujino odšla strokovna učitelja Karel Puhar in Vilko Mazi. Obiskala sta gluhonemnico na Dunaju, kjer je deloval priznani pedagog Baldrian, pa tudi Döbling in Hitzing ter ugotovila, da smo imeli Slovenci že enako raven pedagoške usposobljenosti kot tamkajšnje šole.³² V letu 1926 je strokovni učitelj Rudolf Dostal obiskal gluhonemnice v Trstu, Benetkah, Milanu, Torinu, Padovi in Gorici. Pohvalil je zlasti zavod v Milanu, ki je bil tudi osrednja italijanska izobraževalna ustanova za strokovne učitelje gluhih.³³ V letu 1932 je bil na študijskem potovanju v Nemčiji strokovni učitelj Metod Kumelj. V Berlinu je obiskal osrednji zavod za gluhe za območje tedanje Prusije. Zavod je bil tudi izobraževalno središče za strokovne učitelje.³⁴ Na svojem strokovnem potovanju

28 Ibid., 23.

29 Ibid., 46.

30 Dobaja, *Gluhi in svet*, 37.

31 Zdravko Omerza, »Stiki z enakimi ustanovami v domovini in inozemstvu,« v: Rudolf Dostal in Drago Supančič, ur., *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940* (Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940), 99.

32 Dobaja, *Gluhi in svet*, 37.

33 Ibid.

34 Ibid.

se je seznanil z različnimi metodami poučevanja gluhih. Medtem ko so v Berlinu poučevali po tedaj prevladujoči in splošno sprejeti glasovnogovorni metodi, so bili učitelji v zavodu v Braunschweigu bliže metodi Matije Schneiderja, v obravnavanem obdobju strokovnjaka t. i. »ročno ustne« metode poučevanja gluhih.³⁵ V letu 1936 sta se strokovna učitelja Mirko Dermelj in Drago Supančič udeležila slovesnosti ob 150-letnici zavoda za gluhe v Pragi.³⁶ V pogovoru z udeleženci sta se seznanila z novo metodo poučevanja gluhih, ki jo je prakticiral Géza Bárczi v Budimpešti. Njegova metoda je izhajala iz prepričanja, da večina otrok ni popolnoma gluha, temveč je njihovo slušno središče samo zakrnelo, zato se lahko aktivira za delovanje s pomočjo slušnih spodbud, ki temeljijo na akustičnem zakonu zvočnih vibracij.³⁷ S praktičnim izvajanjem metode sta se ob obisku Budimpešte seznanila strokovni učitelj Mirko Dermelj in strokovna učiteljica Zora Pianeki. Pri hospitacijah v razredih sta bila navdušena nad uspehi pristopa, ki se je že uspešno izvajal tudi v Salzburgu.³⁸ Za razumevanje omenjene metode in njenega izvajanja v praksi sta učitelja Albin Ogorelec in Drago Supančič obiskala gluhonemnico v Salzburgu in gluhonemnico v Budimpešti.³⁹ Pri obiskih tujine učiteljev ni zanimala samo metodika pouka, ampak tudi razporeditev prostorov v šolah za gluhe v smislu zadostne svetlobe, potrebne pri poučevanju gluhih, ki so »brali« z ust. Učitelj Drago Supančič je v letu 1938 obiskal gluhonemnico v Varni v Bolgariji.⁴⁰ Ta je bila v arhitekturnem smislu posebna zato, ker je svetloba v vsako sobo prodirala z dveh strani, kar je omogočilo uspešno uporabo artikulacijske metode poučevanja.⁴¹ Učitelji so strokovno znanje pridobivali tudi v Združenih državah Amerike. Strokovni učitelj Zdravko Omerza je leta 1939 obiskal New York, in sicer *Lexington school for the deaf*.⁴²

Tuje strokovne učitelje je gostila tudi ljubljanska Gluhonemnica. Jeseni leta 1928 so zavod denimo obiskali strokovni učitelji iz tedanje Češkoslovaške ter pohvalili urejenost in uspehe šole.⁴³ 3. julija 1931 je Gluhonemnica gostila Helen Keller, ki je v okviru svojega strokovnega potovanja po Kraljevini Jugoslaviji obiskala tudi Skopje, Sarajevo, Zagreb in Ljubljano. Prišla je na povabilo vodje oddelka za otroke s posebnimi potrebami pri ministrstvu za socialno politiko in narodno zdravje Veljka Ramadanovića.⁴⁴ Junija 1931 je namreč v New Yorku potekala svetovna konferenca slepih in ob tej priložnosti je Ramadanović skupaj z jugoslovanskim vicekonzulom in predstavniki drugih slovanskih držav obiskal Helen Keller na njenem domu v predmestju New Yorka, kjer sta jo jugoslovanska predstavnika povabila, naj obiše Kraljevino Jugoslavijo.⁴⁵ Ob obisku Ljubljane je bil z njo opravljen intervju, v katerem je med drugim izrazila podporo

35 Omerza, »Stiki z enakimi ustanovami,« 102. V literaturi nisem zasledila značilnosti takšne metodike poučevanja, a lahko sklepam, da je omenjena metoda zagovarjala kombinacijo oralne metode poučevanja in kretenj (op. av.).

36 Dobaja, *Gluhi in svet*, 37.

37 Ibid.

38 Ibid.

39 Omerza, »Stiki z enakimi ustanovami,« 103.

40 Ibid.

41 Ibid.

42 Dobaja, *Gluhi in svet*, 37.

43 SI AS 77, t. e. 1, Stenografski zapisnik 3. seje I. zasedanja banskega sveta, 22. 1. 1931.

44 HR-DAZG-959, t. e. 12, Ravnateljstvu zavoda za slepe Zagreb, 18. 6. 1931.

45 Ibid.

kretnjam kot nujnemu sredstvu za sporazumevanje med gluhihimi. Njihovo uporabo je argumentirala s pojasnilom, da so učinkovite ob vsakem delu dneva, tudi v mraku, da se jezik s kretnjami ohrani v celotni obliki in se lahko izpopolni do natančnega slovnično pravilnega izražanja.⁴⁶ Omenjeno stališče je pomenilo precejšen odmik od usmeritev ljubljanske Gluhonemnice v obravnavanem obdobju, saj je bil cilj učenja govor brez kretenj.

S preselitvijo zavoda za vzgojo slepih otrok iz Popovače nazaj v Zagreb leta 1928 je nastopilo novo obdobje v izobraževanju slepih na Hrvaškem. Pod vodstvom ravnatelja Josipa Očka (1932–1941) je zavod dosegel največji razvoj v celotnem obdobju med obema vojnama.⁴⁷ Očko se je strokovno izpopolnjeval v tujini. Leta 1929 je odšel v Češkoslovaško z namenom dodatnega izobraževanja za delo z otroki s posebnimi potrebami. V štirih mesecih bivanja tam je hospitiral na različnih zavodih, ki so se ukvarjali s sistemom skrbi za otroke s posebnimi potrebami in njihovo izobraževanje, največ na zavodih za slepe otroke. Opravil je potrebne strokovne izpite in se specializiral za poučevanje slepih otrok in otrok z motnjami v duševnem zdravju.⁴⁸ Pridobljeno znanje mu je bilo v veliko pomoč pri ravnateljevanju v zavodu za slepe otroke v Zagrebu, saj je z njim dvignil zavod na raven drugih evropskih zavodov. Zagrebski zavod za slepe se je sicer soočal – tako kot tudi drugi obravnavani zavodi – s prostorsko in finančno stisko, a je kljub temu dosegal pomembne uspehe. Ti so bili vidni ne samo v osnovnošolskem izobraževanju, temveč tudi pri glasbeni vzgoji. Poleg pevskega zbora je bil oblikovan tamburaški orkester, ki se je pod vodstvom ravnatelja Očka razvil v pravi umetniški sestav. V svojem programu je imel kompozicije visoke umetniške vrednosti in tehnične dovršenosti.⁴⁹ Leta 1933 je nastopila prelomnica v glasbeni vzgoji gojencev. Ravnatelj je predal glasbeno vzgojo strokovnjakom, uveljavljenim glasbenikom, na primer Stjepanu Šuleku, Milanu Tarbuku, Mladenu Stahuljaku,⁵⁰ ki so uvedli nova glasbila, denimo orgle, violino in violončelo. Pouk klavirja je dobil značaj strokovnega in organiziranega dela.⁵¹ Rezultat strokovnosti osnovne glasbene vzgoje je bilo profesionalno izobraževanje posameznih gojencev zavoda. V obdobju 1933–1941 je pet učencev zaključilo študij na Državni glasbeni akademiji.⁵² Profesionalno glasbeno izobrazbo si je seveda lahko pridobil zelo majhen delež gojencev, predvsem zato, ker je takšen študij predstavljal visoko finančno obremenitev. Večina gojencev zavoda se je zato usposobila v dveh obrteh, ščetkarstvu in izdelovanju košar.⁵³

Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju se je sicer soočal z maloštevilnim učiteljskim kadrom, ki pa je bil strokovno podkovan. Izobraževali so se ne samo v tiflopedagoški stroki, ampak so si znanje pridobivali tudi na področju psihologije, pedagogike,

46 Dobaja, *Gluhi in svet*, 37.

47 Tonković, »Pregled povijesti«, 37.

48 Ibid.

49 Ibid., 39.

50 Ibid.

51 Ibid.

52 Ibid., 40.

53 Ibid.

psihopatologije in njim sorodnih strok.⁵⁴ Iz arhivskega fonda Zavoda za slepo in slabovidno mladino ni mogoče pridobiti natančne slike o izobraževanju učiteljev v obdobju med obema vojnama, zato je moj glavni vir literatura, ki priča o tem, da je zavod sledil evropskim trendom sistema skrbi za slepe otroke in njihovo izobraževanje, a jih zaradi pomanjkanja financ in prostorske segregacije zavoda ni mogel povsem uresničiti.⁵⁵

Ljubljanska in zagrebška zavoda za senzorno ovirane otroke sta imela tesnejše povezave predvsem s strokovnimi krogi iz Češkoslovaške. 23. septembra 1928 je Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) obiskal Josip Zeman, češkoslovaški inšpektor ministrstva za prosveto in vodja oddelka za otroke s posebnimi potrebami, ki ga je vodja oddelka za otroke s posebnimi potrebami, inšpektor Ramadanović, označil za »velikega prijatelja našega naroda«, njegovo domovino pa za »bratsko«.⁵⁶ Poleg omenjenega so bili v delegaciji tudi predstavniki posameznih specialnih šol in strokovni učitelji iz Češkoslovaške.⁵⁷ Delegacija je strokovni obisk pričela v Srbiji, tam obiskala zavod za gluhe v Beogradu ter ministrstvo za prosveto in socialno politiko. Pot je nadaljevala v Zagreb, kjer je 28. in 29. septembra obiskala zavod za gluhe otroke in nekatere druge prosvetne in kulturne ustanove. Zadnja dva dni svojega obiska pa je delegacija namenila obisku Ljubljane in zavoda za slepe otroke v Kočevju.⁵⁸ Strokovna povezanost s Češkoslovaško je bila v ospredju tudi v letu 1936. Junija tega leta je 150-letnico proslavljal zavod za gluhe na Smichovu pri Pragi.⁵⁹ Slavnostnega dogodka so se udeležili tudi predstavniki iz Poljske, Francije, Belgije, Avstrije in ZDA. Dogodek je bil seveda pomemben tudi za jugoslovansko državo v smislu izmenjave strokovnih izkušenj in predstavitve dela s področja sistema skrbi za senzorno ovirane otroke in otroke s posebnimi potrebami na splošno ter njihovo izobraževanje. Ministrstvo za socialno politiko je s posebnim dopisom iz začetka marca 1936 upravam zavodov za otroke s posebnimi potrebami priporočalo, naj se omenjenega dogodka udeležijo predstavniki posameznih zavodov, ki bodo s predavanji, filmi in diapozitivi predstavili razvoj specialnega šolstva v Kraljevini SHS.⁶⁰ Obisk takšnih dogodkov je bil povezan z velikimi stroški, na kar je na primer opozorilo vodstvo zavoda za slepe otroke v Kočevju v dopisu banski upravi Dravske banovine z dne 19. aprila 1936, v katerem jo je pozvalo k delnemu kritju potnih stroškov.⁶¹ Banska uprava Dravske banovine je zavodom omogočala udeležbo na različnih strokovnih dogodkih na podlagi finančnih sredstev, ki so bila za to na voljo v okviru vsakoletnih proračunov. Podobne razmere so bile v obeh zagrebških zavodih. V proračunski razpravi za leto 1937/38 je bil Zavod za vzgojo slepih otrok v Zagrebu izpostavljen kot ustanova, ki se že leta spopada s finančnimi in prostorskimi težavami, a je kljub temu napredovala in dosegala pozitivne rezultate pri vzgoji slepih otrok.⁶²

54 Šorn, »Zavod za slepe«, 267.

55 Več o tem Marija Golob, *Pot k svetlobi* (Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, 1999), 30–43.

56 HR-DAZG-959, t. e. 11, Ravnatelju Zavoda za Gluvoneme, 10. 9. 1928.

57 Ibid.

58 Ibid.

59 SI AS 1460, t. e. 24, Proslava 150-letnice zavoda za gluhoneme na Smichovu, 19. 4. 1936.

60 Ibid.

61 Ibid.

62 HR-DAZG-959, t. e. 17, Ekspozicija k predlogu budžeta za 1937/38.

Predstavitev javnosti – pot v integracijo

»Potrebno bi bilo zainteresirati za slepstvo širšo javnost« je misel, ki jo je vodstvo zavoda za slepe otroke v Kočevju poudarilo na učiteljski konferenci 12. oktobra 1930.⁶³

Z njo začenjam poglavje, ki se osredotoča na aktivnosti zavodov za senzorno ovirane otroke, s katerimi so se predstavili javnosti z namenom ozaveščanja o delu zavodov in sposobnosti njihovih gojencev, da se po koncu šolanja zaposlijo in si ustvarijo samostojno življenje. Takšne aktivnosti pa so seveda prispevale tudi k odpravljanju predsodkov v družbi. Poglavje širše predstavi ekskurzijo zavoda za slepe otroke iz Zagreba v Dravsko banovino maja 1936, saj je v arhivskih virih ta dogodek obsežnejše dokumentiran in podaja jasno sliko o stikih z javnostjo oziroma prizadevanjih za dvig zavedanja o osebah s senzornimi primanjkljaji.

Zavod za slepe otroke v Kočevju je način za uresničevanje takega poslanstva videl v glasbenih predstavah, na katerih so gojenci zavoda pokazali svoje glasbeno znanje, v razstavah izdelkov, ki so jih gojenci izdelovali v zavodu, v okviru učnega procesa in nastopov na radiu. Ta je zavodu odmeril določen čas znotraj rednega programa. Sodelovanje z radijsko postajo v Ljubljani je bilo konstruktivno.⁶⁴ Vodstvo zavoda si je nastope zamislilo v obliki predavanj o slepoti ter glasbenih in gledaliških točk, ki so jih izvajali gojenci. 15. novembra 1931 so na primer učenci zavoda ob vodstvu učiteljic Bogomire Dobovšek in Franice Vrhunc v petnajstminutnem nastopu poslušalcem predstavili potek šolskega pouka.⁶⁵ Pred tem je imel šolski vodja v studiu ljubljanskega radia predavanje z naslovom »Zavod za slepe«, v katerem je širši javnosti predstavil zavod, pouk in skrb za slepe na splošno.⁶⁶ Nastopi slepih učencev na radiu niso bili omejeni zgolj na nekajminutne nastope, saj je konec leta 1937 potekal celodnevni radijski prenos iz Kočevja.⁶⁷ Zavod se je namreč predstavil v okviru predstavitve dela vseh učnih zavodov iz Kočevja. Slepí učenci so se poslušalstvu predstavili z uvodnim pozdravom, recitacijami, petjem in igranjem na citre ter klavir.⁶⁸ Zaradi oddaljenosti od Ljubljane učenci zavoda svojega dela ljubljanskemu občinstvu niso mogli predstaviti v živo, takšna predstavitev je bila zato omejena na lokalno raven. Svoj prvi nastop v prestolnici so imeli šele novembra 1937.⁶⁹ Učenci so pod vodstvom učiteljstva v priprave na nastop v Ljubljani vložili veliko truda, ki je bil poplačan, saj so dosegli velik uspeh, ki ga nihče ni pričakoval.⁷⁰ Pokroviteljstvo nad prireditvijo je prevzela žena bana Dravske banovine Marka Natlačna. Prireditve so se udeležili tudi predsednik mestne občine in drugi odličniki. Občinstvo je kar štirikrat napolnilo Frančiškansko

63 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik 2. domače učiteljske konference, ki se je vršila dne 12. 10. 1930.

64 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik 6. domače učiteljske konference, ki se je vršila 27. februarja 1934.

65 Ibid.

66 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik 3. domače učiteljske konference, ki se je vršila 16. novembra.

67 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik 3. domače učiteljske konference, ki se je vršila na osnovni šoli Zavoda za slepe deco v Kočevju 29. novembra 1937.

68 Ibid.

69 Ibid.

70 Ibid.

dvorano.⁷¹ Zanimanje za zavod za slepe je spodbudilo dnevno časopisje, ki je že pred nastopom objavilo vrsto člankov o zavodu v Kočevju ter vzgoji in pouku slepih otrok. Zavod je v tem času obiskal tudi pesnik in urednik Mirko Kunčič in o svojem obisku obširno poročal v dveh nedeljskih izdajah časopisa *Slovenec*. Zavod je obiskal tudi skladatelj Zorko Prelovec in o svojem obisku prav tako poročal v dnevnem časopisju. Zanimanje javnosti za nakup vstopnic za prireditev pa so spodbudili tudi sami učitelji zavoda za slepe v Kočevju, ki so skupaj z učenci v izložbah ljubljanskih trgovin pripravili razstavo izdelkov slepih otrok.⁷² Ob koncu nastopa so vodstvo zavoda in učitelji ugotavljali, da je imel nastop znaten moralni učinek, saj je javnost ponovno opozoril na dejstvo, da takšen zavod sodi v prestolnico, ne na periferijo.⁷³ Poleg moralnega uspeha je imel nastop slepe mladine v prestolnici tudi finančno korist, saj so s prodajo vstopnic nekaj zaslužili.⁷⁴

Zavod za slepe otroke v Zagrebu se je javnosti predstavil z enakimi dejavnostmi kot zavod v Kočevju. Julija 1930 je denimo predstavil svoje delo na razstavi, ki jo je organiziralo *Udruženje jugoslovanskega učiteljstva v Beogradu* ob desetletnici svoje ustanovitve.⁷⁵ Razstava je pomenila predstavitev dela jugoslovanskih ustanov in zavodov za otroke s posebnimi potrebami ter njihovih dosežkov v zadnjih desetih letih. Učenci zavoda za slepe so svoja ročna dela predstavili tudi na samostojnih razstavah v prostorih zavoda; 18. decembra 1935 so ob pomoči učiteljev pripravili božično razstavo, na katero so s posebnim dopisom povabili tudi predstavnike oddelka za socialno politiko banske uprave Savske banovine.⁷⁶ Slepí učenci so za javnost pripravili tudi glasbene predstave. 22. septembra 1935 je pevsko-tamburaški zbor učencev zavoda z glasbenim programom nastopil na svečani matineji v korist Rdečega križa, ki so jo skupaj z učitelji organizirali v dvorani Hrvaškega glasbenega zavoda.⁷⁷ Javnost je o takšnih glasbenih dogodkih obveščalo tudi dnevno časopisje in spodbujalo bralce k obisku koncertov slepih učencev zavoda. Ob koncertu 21. decembra 1939 v veliki dvorani Hrvaškega glasbenega zavoda, na katerem so se poleg tamburaškega orkestra zavoda predstavili tudi slepi študenti glasbene akademije, je *Jutarnji list* zapisal: »Upravičeno je pričakovati, da bo tudi ta koncert, tako kot pretekli koncerti tega zavoda, dobro obiskan, saj si pridni in marljivi gojenci zavoda to res zaslužijo.«⁷⁸

Predstavitve javnosti pa ni bila omejena zgolj na razstave ročnih del slepih učencev in predstavitev njihovega glasbenega znanja, ampak tudi na demonstracijo branja in pisanja v Braillovi pisavi. Ob takšnih priložnostih je vodstvo zavoda povabilo tudi predstavnike banske uprave.⁷⁹

71 Ibid.

72 Ibid.

73 Ibid.

74 Ibid.

75 HR-DAZG-959, t. e. 11, Ravnateljstvu zavoda za slepe Zagreb, 23. 11. 1929.

76 HR-DAZG-959, t. e. 16, Izložba ručnih radova i božična svečanost Zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu, 16. 12. 1935.

77 HR-DAZG-959, t. e. 16, Upravi Hrvaškega narodnoga kazališta, 20. 9. 1935.

78 *Jutarnji list*, »Koncerat pitomaca Zavoda za odgoj slijepe djece,« 21. 1. 1939, 12.

79 HR-DAZG-959, t. e. 16, Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine, 11. 6. 1936.

Izobraževanje po glasovnogovorni metodi v ljubljanski in zagrebški šoli za gluhe je predstavljalo pot za integracijo gluhih v družbo. Omogočilo jim je osvojiti govor do stopnje, da jih je razumela tudi slišča okolica. Strokovni učitelji ljubljanske Gluhonemnice so v svojih prispevkih poudarjali pomen razumevanja gluhih in ustreznega odnosa do njih. Apelirali so tudi na otroke, naj pomagajo gluhim sovrstnikom tako, da postanejo njihovi prijatelji in opozorijo vsakogar, ki ima do gluhih nespoštljiv odnos. V prizadevanja za približevanje gluhih slišči okolici in razblinjanje predsodkov družbe se je vključilo tudi Društvo gluhonemih v Dravski banovini s sedežem v Ljubljani, ki je v prvi vrsti zastopalo interese odraslih gluhih, a je ob vsaki priložnosti poudarjalo pomen izobraževanja gluhih otrok in s tem možnost za samostojno življenje.⁸⁰

Med strokovnim delovanjem Josipa Medveda v zagrebškem zavodu za gluhe so sistematizirali surdopedagoško delo in ga prilagodili vsem načelom klasične oralne metode.⁸¹ Medved je v okviru izvenšolskih dejavnosti posvečal veliko pozornost gluhim vajencem. Bil je dolgoletni tajnik in blagajnik *Društva za pomoč gluhonijemih šegrt*a v Zagrebu. Bil je tudi posrednik med mojstri in gluhih vajenci in jih je zastopal v vseh sporih.⁸² Naslednik Josipa Medveda Rajko Hergešić je zavod vodil v letih 1926–1940.⁸³ Pustil je pomemben pečat na področju izobraževanja učiteljev gluhih in popularizacije problematike gluhih. Poleg tega, da je predaval metodiko pouka gluhih otrok učiteljem v zavodu in pripravnikom za strokovni izpit, je občasno predaval tudi študentom Medicinske fakultete in študentom na Višji pedagoški šoli.⁸⁴ Objavil je vrsto člankov v dnevnem in strokovnem časopisju. Aktiven je bil tudi v združenju učiteljev specialnih šol Narodne republike Hrvaške. S svojim strokovnim delovanjem je dvignil zavod na zavidljivo raven. Zavod so obiskovali strokovnjaki s področja poučevanja gluhih otrok in dijaki učiteljiš, torej prihodnji učitelji.⁸⁵ Zavodu za gluhe otroke v Zagrebu pa prepoznavnosti ni pomagalo doseči samo njegovo vodstvo, ampak tudi posamezni učitelji gluhih, ki so z vztrajnim delom podpirali gluhe učence, po koncu šolanja tudi pri integraciji v družbo. Omenimo Stjepana Đukića, ki je bil učitelj v zavodu v letih 1906–1937.⁸⁶ Zagovarjal je praktično načelo, zato je poudarjal pomen učnih sprehodov v naravo, po mestu, v muzeje ipd., s katerimi so gluhi učenci spoznavali življenje izven zavoda in se tako pripravljali na kasnejšo integracijo.

80 Več o predstavitvi javnosti in integraciji gluhih v Sloveniji Dunja Dobaja, »Izobraževanje in integracija gluhih v Sloveniji v obdobju med obema vojnama – pot iz revščine,« v: Ivan Smiljanić, ur., *Sočutje in stigma: družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022), 47–67.

81 Branko Radovančić, »Značajke surdopedagoškega rada u razdoblju od otvaranja škole Adalberta Lampea do danas,« v: Slavica Jelić, ur., *110 godina rada zemaljskog Zavoda za gluhonijemu djecu* (Zagreb: Centar za odgoj i obrazovanje »Slava Raškaj«, 1995), 63.

82 Ibid.

83 Ibid.

84 Ibid.

85 Ibid., 64.

86 Z. J., »Stjepan Đukić,« v: Redakcioni odbor, ur., *Prva decenija rada Saveza gluhih Jugoslavije 1944–1954* (Beograd: Naš glas, 1954), 129.

Obisk učencev zagrebškega zavoda za slepe v Dravski banovini

Povod za obisk Slovenije je bil jugoslovanski esperantski kongres, ki je potekal 31. maja 1936 v Ljubljani.⁸⁷ Večina gojencev zavoda za slepe otroke je namreč ta jezik govorila in želela prisostvovati kongresu. Zanimanje za esperantski jezik je bilo veliko tudi v zavodu za slepe otroke v Kočevju. 21. novembra 1937 je zavod obiskal podpredsednik Jugoslovanske lige esperantistov, ki je imel ob tej priložnosti strokovno predavanje za učence višjih razredov.⁸⁸ Esperanto je bil »povezovalni jezik slepih«⁸⁹ tudi v jugoslovanski državi. Vzroki, zakaj je bilo tako, in vloga organizacije slepih esperantistov v jugoslovanski državi so tema, ki zahteva posebno obravnavo.

Glavni namen obiska Dravske banovine je bil izboljšati položaj specialnega šolstva,⁸⁹ s prikazom rezultatov dela apelirati na javnost in odgovorne deležnike o pomenu sistema skrbi za otroke s posebnimi potrebami in njihovega izobraževanja. Vodstvo zavoda za slepe otroke v Zagrebu je želelo slovenskemu občinstvu predstaviti glasbene dosežke gojencev, zato je načrtovalo organizacijo koncertov v Ljubljani, Mariboru in Celju. S prihodki od koncertov bi vodstvo pokrilo stroške ekskurzije, morebitni finančni višek od koncertov pa uporabilo za potrebe gojencev zavoda, denimo za pomoč gojencem, ki so obiskovali Državno glasbeno akademijo v Zagrebu, in kritje stroškov zasebnega izpita za tiste gojence, ki so bili sprejeti na Državno II. klasično gimnazijo v Zagrebu.⁹⁰

V skupini, ki je obiskala Dravsko banovino, je bilo osemnajst dečkov in sedem deklic, skupaj s tremi učitelji, ravnateljem Josipom Očkom in pomožnim osebjem.⁹¹ Pred obiskom je vodstvo zagrebškega zavoda pismeno povabilo ljubljansko Gluhonemnico in zavod za slepe otroke v Kočevju k udeležbi na koncertu v Ljubljani 29. maja.⁹² Upravnik zavoda za slepe otroke v Kočevju se je v posebnem dopisu zahvalil upravi zagrebškega zavoda za slepe in potrdil obisk predstavnikov učiteljskega zbora, udeležbo nekaj gojencev višjih razredov pa je potrdil zgolj pogojno, saj v tistem trenutku ni bilo jasno, ali bo mogoče zanje v Ljubljani dobiti prenočišče.⁹³ Vodstvo ljubljanske Gluhonemnice se je odzvalo povabilu, prejelo program nameravanega koncerta pevskega zbora in tamburaškega orkestra zagrebškega zavoda ter fotografijo omenjenega zavoda. Vodstvo zagrebškega zavoda za slepe otroke je namreč pozvalo Gluhonemnico, naj po svoji moči prispeva k uspešni izvedbi koncerta in s tem predstavitvi specialnega šolstva.⁹⁴ Iz omenjenega vira je razvidno, da je bil koncert namenjen tudi drugi šolski mladini, ne le senzorno ovirani.

87 HR-DAZG-959, t. e. 17, Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Sloveniju i koncertni nastupi, 29. 4. 1936.

88 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik 3. domaće učiteljske konference, ki se je vršila na osnovni šoli Zavoda za slepo decu v Kočevju 29. novembra 1937.

89 SI AS 1460, t. e. 1, Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Sloveniju, koncerti, 30. 4. 1936.

90 SI AS 1460, t. e. 1, Ekskurzija pitomaca Zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu u Sloveniji, 12. 5. 1936.

91 SI AS 1460, t. e. 1, Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Sloveniju, koncerti, 30. 4. 1936.

92 HR-DAZG-959, t. e. 17, Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Sloveniju i koncertni nastupi, 29. 4. 1936 in Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Sloveniju, koncerti, 30. 4. 1936.

93 SI AS 1460, t. e. 24, a. e. 102, Ekskurzija zavoda za slepe iz Zagreba u Ljubljano, 13. 5. 1936.

94 HR-DAZG-959, t. e. 17, Ekskurzija Zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu, koncerti slijepeh pitomaca za djaštvo ljubljanskih škola, 14. 5. 1936.

O dogodku je poročalo tudi dnevno časopisje. Javnost je obvestilo, da bodo Ljubljano 29. maja obiskali slepi otroci iz Zagreba, ki se bodo udeležili esperantskega kongresa in ob tej priložnosti v dvorani Filharmonije pod vodstvom svojega učiteljstva priredili dva koncerta. Prvi koncert je bil predviden 29. maja za splošno občinstvo, drugi pa 30. maja za šolsko mladino.⁹⁵ Časopisje je Ljubljančane pozvalo, naj se koncerta udeležijo v čim večjem številu in tako moralno in finančno podprejo ne samo slepe otroke iz zagrebškega zavoda, ampak tudi specialno šolstvo kot tako.⁹⁶ Svoje člane je spodbudil h obisku koncerta tudi Klub esperantistov v Ljubljani in jih obvestil, da se bodo slepi otroci iz Zagreba predstavili tudi z dvema točkama v esperantu.⁹⁷

Slepi otroci iz zagrebškega zavoda so se dan pred prihodom v Ljubljano, torej 28. maja, predstavili še mariborskemu občinstvu v Unionski dvorani,⁹⁸ prav tako pa občinstvu v Celju, a konkretnega opisa dogodka v virih nisem našla. Po časopisnem viru se je ljubljansko občinstvo pokazalo kot tisto, ki razume pomen specialnega šolstva in trud ter izjemne rezultate, ki jih dosegajo slepi otroci v glasbi. Mariborsko občinstvo naj bi po tej plati razočaralo, saj je bila udeležba na koncerta maloštevilna. Mariborska šolska mladina pa je po drugi strani s svojo udeležbo nudila slepi mladini vso podporo.⁹⁹ Dnevno časopisje je javnost spodbujalo k obisku omenjenih koncertov s prikazovanjem slepih otrok in na splošno otrok s posebnimi potrebami kot ubogih, ki jim lahko občinstvo z obiskom koncertov nudi žarek upanja in vsaj nekoliko zadoščenja.¹⁰⁰ Mariborsko časopisje je pozivalo javnost, naj sprejme slepe otroke iz Zagreba »kot enakopravna človeška bitja, kot svoje brate in ne kot slepce, marveč kot koristne člane človeške družbe«. ¹⁰¹ Omenjeno »koristnost« in »bedo« slepih otrok oziroma otrok s posebnimi potrebami je poudarjalo tudi strokovno učiteljstvo: »/ ... / učiteljstvo skuša olajšati in omiliti bedo otrok tako, da se čutijo ti siromaki s samim seboj popolnoma zadovoljni in srečni ter ničesar ne pogrešajo«. ¹⁰² Strokovno učiteljstvo se je zavedalo, da je za otroke s posebnimi potrebami poleg pouka zelo pomembna tudi vzgoja za samostojno življenje.¹⁰³

Po prvi svetovni vojni so na otroke z ovirami – na področju nekdanje avstro-ogrske monarhije in na širšem ozemlju srednje Evrope – različni strokovnjaki (denimo specialno pedagoške, medicinske stroke) in posledično tudi laična javnost gledali kot na »problem« in jih poimenovali s slabšalnimi izrazi, ki so reflektirali tedanji prevladujoči odnos do takšnih otrok. Medicinski model je na oviranost gledal kot na nekaj patološkega, kar zahteva neprestano zdravljenje, popravljanje in odpravo.¹⁰⁴ V obdobju med obema vojnoma so države v skrb za otroke začele vlagati več sredstev kot prej, a

95 Slovenec, »Koncert slepih otrok iz Zagreba,« 28. 5. 1936, 3.

96 Ibid.

97 Slovenec, »Klub esperantistov v Ljubljani,« 29. 5. 1936, 4.

98 Mariborski »Večernik« Jutra, »Koncert slepih v Mariboru,« 27. 5. 1936, 3.

99 Mariborski »Večernik« Jutra, »Slepa deca poje in svira,« 29. 5. 1936, 3.

100 Slovenec, »Koncert slepih otrok iz Zagreba,« 28. 5. 1936, 3.

101 Mariborski »Večernik« Jutra, »Koncert slepih v Mariboru,« 27. 5. 1936, 3.

102 SI AS 1460, t. e. 1, Zapisnik sestavljen pri nadzorovanju III. r. os. šole v zavodu za slepe v Kočevju, 27. 6. 1930.

103 Ibid.

104 Michael Rembis, Catherine Kudlick in Kim E. Nielsen, »Introduction,« v: Michael Rembis, Catherine Kudlick in Kim E. Nielsen, ur., *The Oxford Handbook of Disability History* (Oxford: University Press, 2018), 1.

so ustvarjale razlike med njimi v smislu diskriminacije tistih, za katere je veljalo, da ne morejo prispevati k napredku naroda zaradi svoje telesne, senzorne ali intelektualne ovire. Seveda se je tudi zanje iskal način za povečanje njihove »koristnosti«¹⁰⁵ z vidika prispevka družbi – izučitev za poklic in omogočanje možnosti samostojnega življenja.

Zaključek

Zavodi za senzorno ovirane otroke v Ljubljani in Zagrebu so sistem skrbi in izobraževanja izvajali z zavedanjem, da je predpogoj za uspešno delo strokovna usposobljenost učiteljskega kadra. V okviru razpoložljivih finančnih sredstev so strokovni učitelji izpopolnjevali svoje znanje tudi v tujini, in sicer z obiski podobnih zavodov, kjer so se seznanjali z metodiko pouka in novopridobljeno znanje, s kritično presojo, vključevali v pouk. Učitelji so se udeleževali tudi različnih strokovnih dogodkov v tujini, kot je bila na primer junija 1936 proslava 150-letnice zavoda za gluhe na Smichovu pri Pragi. Takšni dogodki so bili priložnost za izmenjave strokovnih izkušenj in predstavitev dela s področja sistema skrbi za senzorno ovirane otroke in otroke s posebnimi potrebami na splošno ter njihovo izobraževanje.

Zavodi za senzorno ovirane otroke v Ljubljani in Zagrebu so po drugi strani gostili tuje strokovnjake. Zagrebški zavod za gluhe so obiskali celo kitajski strokovnjaki,¹⁰⁶ kar je vodstvo zavoda razumelo kot potrditev zavodskega strokovnega dela.

Senzorno ovirani otroci so pod vodstvom svojih učiteljev javnosti predstavljali svoje uspehe pri izobraževanju in želeli tako opozoriti na pomen specialnega šolstva v državi. Predstavitve dosežkov senzorno oviranih otrok so se dotaknile javnosti. Prireditve, ki so prikazovale delo zavodov za senzorno ovirane otroke, so se udeleževali tudi predstavniki lokalne in banovinske uprave. Zavodi za senzorno ovirane otroke so bili namreč pod upravo banovine, ki jim je nudila sredstva v okviru proračunskih zmoglosti in podpirala njihovo prepoznavnost v javnosti. To je bil tudi okvir, znotraj katerega so lahko zavodi za omenjene otroke pričakovali podporo. V istem okviru je delovalo tudi učiteljstvo, ki se je zavedalo pomena interakcije z javnostjo in predstavitev zavodskega dela in uspehov učencev. Praksa je vedno znova dokazovala, da so v družbi še vedno prisotni predsodki, te pa so poskušali zavodi preseči prav z vztrajnim delom za integracijo svojih učencev po koncu šolanja.

105 Ana Cergol Paradiž, *Evgenika na Slovenskem* (Ljubljana: Sophia, 2015), 98, 99.

106 Mršić, »Društvene, politične,« 35.

Viri in literatura

Arhivski viri

- HR-DAZG – Državni arhiv Zagreb:
 - HR-DAZG-959 – Zemaljski zavod za odgoj slijepe djece.
- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 77 – Banski svet.
 - SI AS 1460 – Zavod za slepo in slabovidno mladino.

Časopisni viri

- *Jutarnji list*, 1939.
- *Mariborski »Večernik« Jutra*, 1936.
- *Slovenec*, 1936.

Literatura

- Cergol Paradiž, Ana. *Evgenika na Slovenskem*. Ljubljana: Sophia, 2015.
- Dobaja, Dunja. »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije.« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.
- Dobaja, Dunja. *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024.
- Golob, Marija. *Pot k svetlobi*. Ljubljana: Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, 1999.
- J., Z. »Stjepan Đukić.« V: Redakcioni odbor, ur. *Prva decenija rada Saveza gluhih Jugoslavije 1944–1954*, 128–30. Beograd: Naš glas, 1954.
- J., Z. »Josip Medved.« V: Redakcioni odbor, ur. *Prva decenija rada Saveza gluhih Jugoslavije 1944–1954*, 125–27. Beograd: Naš glas, 1954.
- Juras, Zvonko. »Prilog povijesti školstva i surdo pedagogije u Hrvatskoj (1836–1918). Odgoj i obrazovanje gluhoonijeme djece u Hrvatskoj.« *Defektologija* 15, št. 2 (1979): 198–202. Pridobljeno 3. 1. 2025. <https://hrcak.srce.hr/107997>.
- Medved, Josip. *Podizimo škole za gluhoonijemu djecu!*. Zagreb: Društvo za pripomoć gluhoonijeme djece u Zagrebu, 1926.
- Mršić, Vjekoslav. »Društvene, političke, gospodarstvene i kulturne prilike vremena u kojem sazrijeva ideja utemeljenja cjelovitog sustava skrbi za hendikepirane.« V: Slavica Jelić, ur. *110 godina rada zemaljskog Zavoda za gluhoonijemu djecu*, 13–40. Zagreb: Centar za odgoj i obrazovanje »Slava Raškaj«, 1995.
- Omerza, Zdravko. »Stiki z enakimi ustanovami v domovini in inozemstvu.« V: Rudolf Dostal in Drago Supančić, ur. *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 99–106. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.
- Rembis, Michael, Catherine Kudlick, and Kim E. Nielsen. »Introduction.« V: Michael Rembis, Catherine Kudlick in Kim E. Nielsen, ur. *The Oxford Handbook of Disability History*, 1–21. Oxford: University Press, 2018.
- Radovančić, Branko. »Značajke surdopedagoškog rada u razdoblju od otvaranja škole Adalberta Lampea do danas.« V: Slavica Jelić, ur. *110 godina rada zemaljskog Zavoda za gluhoonijemu djecu*, 41–66. Zagreb: Centar za odgoj i obrazovanje »Slava Raškaj«, 1995.
- Supančić, Drago. »Iz življenja naših gojencev.« V: Rudolf Dostal in Drago Supančić, ur. *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 108–33. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.

- Šorn, Mojca. »Zavod za slepe otroke in mladino v Kočevju.« *Kronika* 57 (2009): 265–74.
- Tonković, Franjo. »Pregled povijesti obučavanja slijepih u Hrvatskoj.« V: Redakcioni odbor, ur. *Raskidamo okove tame --- : zbornik radova u čast kongresa / II. kongres slepih Jugoslavije, Beograd, 1952*, 25–48. Beograd: Centralni odbor Udruženja slepih Jugoslavije, 1952.
- Zakovšek, Jože. »Šolska doba gluho-nemega otroka.« V: Rudolf Dostal in Drago Supančič, ur. *Štirideset let Gluhonemnice v Ljubljani 1900–1940*, 47–54. Ljubljana: Ravnateljstvo Gluhonemnice v Ljubljani, 1940.

Tiskani viri

- *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, št. 25, 28. 1. 1930.

Dunja Dobaja

EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR SENSORY-IMPAIRED CHILDREN IN SLOVENIA AND CROATIA DURING THE INTERWAR PERIOD – CONNECTIONS WITH FOREIGN COUNTRIES AND THEIR PRESENTATION TO THE GENERAL PUBLIC

SUMMARY

Based on archival sources and literature, the present contribution discusses institutions for sensory-impaired children in Ljubljana and Zagreb. These institutions operated under the Banate administration. Subject to the available financial resources, they would send their teachers for additional professional training abroad. The contribution illustrates such contacts mainly through the example of the Institute for the Deaf-Mute in Ljubljana, which was visited in the interwar period by the blind and deaf American writer Helen Keller. She also visited Zagreb.

During the period under consideration, the Ljubljana and Zagreb institutions for sensory-impaired children hosted various foreign experts, especially from Czechoslovakia. Such meetings provided an opportunity to exchange professional experiences.

The contribution also presents these institutions' efforts to integrate children with sensory impairments into society and eliminate prejudice, mainly using the example of the occasion when the pupils of the Zagreb institute for the blind visited the Drava Banate in 1936. The pupils held musical performances for the Slovenian public and drew attention to the state of special education in the country, which was confronted with a shortage of institutions for sensory-impaired children and lagged behind neighbouring countries such as Austria and Hungary. During the period under

consideration, the education of the deaf and blind youth in the neighbouring countries was regulated to the extent that allowed them to attend not only primary school but also attain further education. In Yugoslavia, this was an exception. Nevertheless, between 1933 and 1941, five pupils of the Zagreb institute for the blind completed their studies at the National Academy of Music. Naturally, only very few pupils were able to obtain a professional music education due to the financial burden of such studies. Therefore, most pupils were therefore trained in two crafts: producing brushes and baskets.